

Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка

Олександра Проць

ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОЗНАВСТВО

*Методичні матеріали
до семінарських занять*

Дрогобич
2023

*Рекомендовано до друку вченою радою Дрогобицького
державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 6 від 27 квітня 2023 р.)*

Рецензенти:

Петречко О.М., доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка;

Кантор Н.Ю., кандидат юридичних наук, доцент кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Відповідальний за випуск:

Ільницький В.І., доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Проць О.Є.

П 84 **Порівняльне правознавство** : методичні матеріали до семінарських занять : навчальний посібник для підготовки фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 014 Середня освіта (Історія). Дрогобич : ДДПУ ім. І. Франка, 2023. 36 с.

Навчальний посібник відповідає робочій програмі навчальної дисципліни «Порівняльне правознавство» для підготовки фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 014 Середня освіта (Історія). Посібник містить плани семінарських занять, перелік рекомендованої основної та додаткової літератури, методичні поради, які допоможуть здобувачам вищої освіти сформувати цілісну систему знань про основні правові системи сучасності і способи застосування порівняльно-правового методу для їх пізнання.

Рекомендований для здобувачів вищої освіти, які вивчають порівняльне правознавство та усіх, хто цікавиться порівняльно-правовими дослідженнями.

З М І С Т

Вступ	4
Тема 1. Порівняльне правознавство як юридична наука	6
Тема 2. «Правова система» та «правова сім'я» – основні категорії порівняльного правознавства	9
Тема 3. Романо-германська правова сім'я	13
Тема 4. Англо-американська правова сім'я	16
Тема 5. Релігійні і традиційні правові системи	20
Література	24

ВСТУП

Процеси, що відбуваються в економічній, політичній, соціальній та інших сферах суспільного життя, суттєво впливають на правову систему кожної сучасної держави. Цей вплив посилюється внаслідок глобалізації, з одного боку, та інтеграції, – з іншого. Результатом є взаємодія різних правових систем, що зумовлює їхнє зближення з одночасним збереженням самобутніх ознак. Дослідження спільних, відмінних і особливих рис правових систем у процесі їх формування та розвитку дає змогу теоретично осмислити ці унікальні правові явища для практичного розв'язання як власне правових, так і загальноцивілізаційних проблем. Таку функцію виконує порівняльне правознавство, що є цілісною системою наукових знань про основні правові системи сучасності та способи застосування порівняльно-правового методу для їх пізнання.

Навчальна дисципліна «Порівняльне правознавство» передбачена освітньою програмою та навчальним планом підготовки фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 014 Середня освіта (Історія) і входить до вибіркової компоненти додаткової спеціалізації «Правознавство». Дисципліна вивчається упродовж одного семестру, вид семестрового контролю – залік.

Мета навчальної дисципліни – сформувати знання загальних тенденцій та особливостей становлення і розвитку різних правових систем та їх сімей на підставі порівняння, поглибленого вивчення світової правової спадщини та її впливу на формування правової системи України.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувачі вищої освіти повинні:

Знати:

- зміст понять і категорій порівняльного правознавства
- загальні закономірності існування та розвитку правових систем;
- методи дослідження державно-правових явищ;

- правові джерела становлення та розвитку правових систем різних держав світу.

Уміти:

- систематизувати правові знання щодо особливостей різних правових сімей та здійснювати їх аналіз та узагальнення;
- виявляти загальні тенденції розвитку та взаємовпливу національних правових систем та їх сімей;
- здійснювати порівняльний аналіз правових явищ, виявляти їх спільні, відмінні та особливі ознаки;
- використовувати знання про місце правової системи України на правовій карті світу у професійній діяльності вчителя історії і правознавства.

На семінарських заняттях з дисципліни «Порівняльне правознавство» розглядаються питання, які потребують самостійного опрацювання широкого комплексу навчально-методичної та наукової літератури, що подається до кожної теми; підготовці змістовних відповідей на питання сприятимуть методичні поради. Для порівняльно-правового аналізу треба використовувати нормативний матеріал, який міститься в хрестоматії з порівняльного правознавства¹ або інших джерелах.

Семінарські заняття з навчальної дисципліни «Порівняльне правознавство» покликані: формувати у здобувачів вищої освіти відповідні знання та навички для глибокого аналізу і порівняння правових систем; активізувати творче мислення, здатність формулювати й викладати власні судження про правову карту сучасного світу та місце на ній правової системи Української держави.

¹ Петришин О.В. Порівняльне правознавство : хрестоматія для юрид. вищ. навч. закл. і ф-тів : навч. посіб. Харків : Право, 2016. 1024 с.

ТЕМА 1

ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОЗНАВСТВО ЯК ЮРИДИЧНА НАУКА

П л а н

1. Історія виникнення та розвитку порівняльного правознавства.
2. Становлення вітчизняної компаративістики.
3. Місце та роль порівняльного правознавства в системі юридичних наук.
4. Значення порівняльного правознавства для розвитку національної правової системи.
5. Методологія порівняльно-правових досліджень: концептуальні підходи, принципи, види.

Методичні поради

Перше питання передбачає дослідження історії виникнення та розвитку порівняльного правознавства – від здійснення окремих порівняльних досліджень в античні часи до самостійної галузі наукових знань у сучасний період. При цьому можна використати періодизацію, розроблену авторським колективом посібника «Порівняльне правознавство: курс лекцій»². Більш ґрунтовно генезис та еволюція порівняльного правознавства висвітлюється у підручнику Х. Бехруза³. У рамках цього питання доцільно також розглянути внесок відомих компаративістів різних країн (*за вибором*) у формування порівняльного правознавства як окремої юридичної науки.

Відповідь на **друге питання** має містити аналіз становлення юридичної компаративістики як самостійної науки на теренах України в різні періоди її розвитку. Варто звернути увагу на роботу вітчизняного науковця В.О. Карпінкова, який виокремлює шість основних етапів еволюції вітчизняного порівняльного правознав-

² Голяк Л.В., Мацко А.С., Тюріна О.В. Порівняльне правознавство : курс лекцій. Київ : МАУП, 2004. С. 5–8.

³ Бехруз Х. Порівняльне правознавство : підручник. Одеса : Фенікс, 2009. С. 71–89.

ства⁴. Так само доцільно висвітлити роль відомих українських правознавців (*за вибором*) у розвитку порівняльного правознавства як науки, для чого можна використати матеріал, підготовлений авторським колективом під керівництвом О.В. Кресіна⁵ та інші наукові публікації⁶.

У **третьому питанні** необхідно охарактеризувати місце і роль порівняльного правознавства у системі юридичних наук. Виходити доцільно із того, що всі юридичні науки мають єдиний об'єкт дослідження – право. Тому порівняльне правознавство тісно пов'язане як із теоретико-історичними, так і з галузевими та спеціальними юридичними науками. Доцільно розглянути взаємозв'язок порівняльного правознавства та теорії держави і права, історії держави і права, міжнародного публічного і приватного права та ін. Водночас треба зауважити, що порівняльне правознавство має власний предмет дослідження – виникнення, розвиток і прогнозування подальшої еволюції основних правових систем шляхом виявлення їх спільних, відмінних і особливих ознак. Для підготовки відповіді на питання варто використати науковий доробок сучасних українських дослідників Н. Лесяк, І. Ковалю⁷, І. Ситара⁸ та ін.

У відповіді на **четверте питання** треба розкрити значення порівняльного правознавства для розвитку правової системи України. Для цього необхідно з'ясувати, які функції виконує ця наука. Усі функції можна умовно поділити на дві великі групи: 1) теоретичні які спрямовані на якісне зростання і розвиток національної юридичної науки загалом; 2) практичні які сприяють гармонізації й уніфікації національного права з іншими правовими системами,

⁴ Карпічков В.О. Еволюція юридичної компаративістики в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Т. 1. № 3 (28). С. 24–32. DOI: [https://doi.org/10.32837/pyuv.v1i3\(28\).314](https://doi.org/10.32837/pyuv.v1i3(28).314).

⁵ Видатні компаративісти: Творчий шлях, ідеї, праці / Кресін О.В. (кер. авт. кол.) та ін. Київ : Логос, 2007. 144 с.

⁶ Мудриєвська Л. Значення порівняльного правознавства у становленні позитивістських поглядів Ф.В. Тарановського. *Порівняльне правознавство*. 2013. № 1–2. С. 357–361.

⁷ Лесяк Н., Коваль І. Предмет юридичної компаративістики та проблеми визначення дефініцій. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2020. № 3 (27). С. 82–86. DOI: <http://doi.org/10.23939/law2020.27.082>.

⁸ Ситар І.М. Місце порівняльного правознавства в системі юридичних та соціальних наук. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2012. № 4. С. 74–77.

передовсім з романо-германською, вдосконаленню національного законодавства з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду тощо. Так, на думку професора О. Тихомирова, яку цитує О. Кресін, «сучасне українське порівняльне правознавство переймається не лише проблемами власного розвитку, а й сприяє активізації галузевих та прикладних порівняльно-правових досліджень, запровадженню результатів наукового осмислення правового простору світу в юридичну практику і навчальний процес з метою формування у студентів сучасного правового світогляду»⁹. Прикладне значення порівняльного правознавства, як твердить О.В. Петришин, проявилось, наприклад, у тому, що «розроблювачі Цивільного кодексу України враховували багатий досвід іноземних цивільних і комерційних кодексів (наприклад, Цивільного кодексу Нідерландів, Німеччини та ін.), і це, безумовно, покращило його зміст»¹⁰.

П'яте питання передбачає висвітлення методології порівняльного правознавства. Передовсім необхідно розглянути концептуальні підходи (аксіологічний, антропологічний, герменевтичний, цивілізаційний), на яких базуються сучасні порівняльно-правові дослідження. Під впливом цих концептуальних підходів формується система принципів як основних пізнавальних установок у порівняльному правознавстві. З-поміж них варто назвати й охарактеризувати: принцип об'єктивності; принцип повного й усебічного врахування історичних, національних, політичних, економічних, соціальних умов суспільного життя, принцип порівнянності, принцип функціоналізму та ін. Насамкінець треба визначити способи (види) порівняльно-правових досліджень, класифікуючи їх за різними критеріями¹¹.

⁹ Кресін О. Стан і перспективи розвитку порівняльного правознавства. *Політичний менеджмент*. 2010. № 2. С. 189.

¹⁰ Порівняльне правознавство : підручник / за заг. ред. О. Петришина. Харків : Право, 2012. С. 21.

¹¹ Там само. С. 22–24.

ТЕМА 2

«ПРАВОВА СИСТЕМА» ТА «ПРАВОВА СІМ'Я» – ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВОНАВСТВА

П л а н

1. Поняття, ознаки та структура правової системи.
2. Класифікація правових систем.
3. Правова акультурація як спосіб зближення сучасних правових систем.
4. Поняття і типологія правових сімей.

Методичні поради

У рамках **першого питання** аналізу підлягає поняття «правова система». Варто відзначити, що активно застосовуватися це поняття почало лише у ХХ ст. У вітчизняній юридичній існує багато визначень правової системи як «багатопланового явища, яке включає цілий комплекс компонентів, що здійснюють нормативно-організуючий вплив на суспільні відносини»¹². Варто опрацювати лекцію Н.М. Оніщенко, присвячену правовій системі як об'єкту пізнання загальнотеоретичної юриспруденції, що містить широкий діапазон визначення цього поняття у працях українських і зарубіжних учених¹³. Далі доцільно висвітлити основні ознаки правової системи, які виокремлюють вітчизняні науковці¹⁴. З'ясуванню підлягають і відмінності між поняттями «правова система» і «система права», на які звертають увагу вітчизняні дослідники (О.В. Зіменко¹⁵, В.В. Ісаков¹⁶, М.І. Мірошніченко¹⁷). Також необхідно

¹² Ткаченко В.Д., Погребняк С.П., Лук'янов Д.В. Порівняльне правознавство : підручник для студ. юрид. спец. Харків : Право, 2003. С. 30.

¹³ Оніщенко Н.М. Правова система як об'єкт пізнання загальнотеоретичної юриспруденції : лекція. *Право України*. 2012. № 1–2. С. 258–272.

¹⁴ Порівняльне правознавство : підручник / за заг. ред. О. Петришина. С. 27; Голяк Л.В., Мацко А.С., Тюріна О.В. Порівняльне правознавство. С. 5–8.

¹⁵ Зіменко О.В. Система права та правова система: поняття та особливості співвідношення. *Вісник Запорізького національного університету*. 2011. № 4. С. 27–34.

розглянути структуру правової системи та охарактеризувати такі її основні елементи, як право, законодавство, суб'єктивні права та обов'язки, юридичну діяльність, юридичні установи, правову свідомість і правову культуру (за Н.М. Оніщенко¹⁸).

Відповідь на **друге питання** має висвітлювати класифікацію правових систем. У своїй статті К.О. Шелестов аналізує основні підходи до класифікації правових систем Р. Давида, К. Цвайгерта і Х. Кьотца, К. Осакве¹⁹. Більш докладно вказані та інші підходи розглядає Л.А. Луць. Водночас дослідниця виокремлює і деякі дискусійні моменти, що стосуються класифікації правових систем (відсутність чітких критеріїв класифікації, підміна об'єкта класифікації, не зовсім коректне використання поняття «правова система» та ін.) і для їх усунення пропонує здійснювати типологізацію правових систем світу на основі такої категорії, як механізм правового впливу, що «дає можливість встановити рівень нормативності будь-якої правової системи чи певного типу»²⁰. Зі свого боку, М. Хаустова допускає типологію національних правових систем на підставі цивілізаційних критеріїв²¹. Переосмислення критеріїв типологізації правових сімей та їх видового складу пропонують Т.В. Міхайліна та Ю.В. Гоцуляк, оскільки, на їхню думку, внаслідок «правової конвергенції «розмиваються» межі навіть відносно усталених правових систем. Так, у сім'ї романо-германського типу на доктринальному (а подекуди і на практичному рівні) починаються дискусії про застосування юридичного прецеденту. А в країнах

¹⁶ Ісаков В.В. Система права і правова система: історико-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 2. С. 12–16. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2015/3.pdf.

¹⁷ Мірошниченко М.І. Відношення понять «система права» та «правова система» (синергетичний аналіз). *Науковий вісник Чернівецького університету*: зб. наук. пр. *Правознавство*. 2003. Вип. 187. С. 34–35.

¹⁸ Оніщенко Н.М. Указ. праця. С. 263.

¹⁹ Шелестов К.О. Методологічні вимоги до вивчення правової карти світу. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 45. С. 229–233.

²⁰ Луць Л.А. Типологізація сучасних правових систем світу: відкрита лекція. Київ, Сімферополь: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Видавництво «Логос», 2007. Серія науково-методичних видань «Академія порівняльного правознавства». Вип. 3. 23 с.

²¹ Хаустова М. Проблеми класифікації правових систем. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 2 (77). С. 54.

англо-саксонського права зростає роль законодавства»²². У підсумку важливо зазначити, що класифікація (типологізація) правових систем залишається важливою проблемою порівняльного правознавства, яка потребує подальших досліджень. Зокрема, К.О. Шелестов визначає методологічні вимоги до вивчення правової карти світу²³, яку утворює «сукупність усіх існуючих правових систем: національних, субнаціональних, наднаціональних та квазінаціональних»²⁴.

Розглядаючи **третє питання**, доцільно зазначити, що поняття акультурації з'явилося в 30-х рр. ХХ ст. в американській антропології для позначення взаємодії між різними культурами та вивчення змін, викликаних нею. Проблеми правової акультурації почали досліджуватися пізніше, в 70-х рр. ХХ ст. У сучасних умовах правова акультурація розглядається як «взаємодія правових систем» (Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova)²⁵, «процес запозичення правових ідей» (І.М. Ситар)²⁶ тощо. Варто проаналізувати позитивні і негативні властивості акультурації в праві, на які вказує О.Ю. Тарабукін²⁷. Предметом обговорення може бути також твердження, що «аккультурація повинна насамперед ґрунтуватися на діалозі між правом та релігією. Це найвдаліше відповідатиме релігійним устремлінням соціуму» (І.М. Ситар)²⁸.

У відповіді на **четверте питання** треба розкрити зміст поняття «правова сім'я». При цьому доцільно зауважити, що нерідко термін «правова сім'я» розглядається як тотожний терміну «правова сис-

²² Михайліна Т.В., Гоцуляк Ю.В. Типологізація правових сімей: переосмислення класифікаційних критеріїв та видового складу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2021. Вип. 63. С. 30.

²³ Шелестов К.О. Указ. праця. С. 229–233.

²⁴ Петришин О.В., Зінченко О.В. Правова карта сучасного світу : навч. посіб. для студентів-магістрів юрид. вищ. навч. закл. і ф-тів. Харків : Право, 2018. С. 9.

²⁵ Харитонов Є.О. Харитонova О.І. Правова адаптація як вид взаємодії правових систем. *Правова держава*. 2016. Вип. 27. С. 454.

²⁶ Ситар І.М. Акультурація у праві (теоретичні, культурологічні та антропологічні аспекти). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. Вип. 31. Т. 1. С. 167.

²⁷ Тарабукін О.Ю. Правова акультурація у сучасній правовій системі України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2012. Вип. 19. Т. 1. С. 111–114.

²⁸ Ситар І.М. Указ. праця. С. 168–169.

тема» в широкому значенні. Однак варто врахувати думку В.В. Ісакова про те, що «правова система виражає реально існуючий комплекс взаємопов'язаних юридичних засобів та явищ, а правовий тип (сім'я) – це узагальнююча теоретична модель правового змісту, яка має штучний характер, будучи результатом наукової класифікації та відображаючи загальні та особливі риси конкретних національних правових систем»²⁹. Тому доцільною дослідник вважає «загальну класифікацію основних правових систем світу за спільністю історичних коренів виникнення і подальшого розвитку, спільністю основного юридичного джерела (форми) права, єдністю у структурі системи і норм права, спільністю принципів регулювання суспільних відносин та єдністю юридичної техніки»³⁰. Далі необхідно назвати і коротко охарактеризувати основні правові сім'ї (романо-германську, англо-саксонську, релігійну і традиційну). Можна додати, що окремі науковці (О.Ф. Скакун) визначають соціалістичний тип (сім'ю) правових систем, який загалом «пішов в історію, але і нині окремі правові системи (Куби, В'єтнаму, КНДР) зберегли соціалістичне забарвлення»³¹. Підсумувати відповідь варто слушним твердженням про те, «що правові сім'ї у представленні різних науковців відображають широку та неоднорідну палітру»³² правового життя сучасного світу.

²⁹ Ісаков В.В. Система права і правова система: історико-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 2. С. 14. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2015/3.pdf.

³⁰ Ісаков В.В. Указ. праця. С. 14.

³¹ Скакун О.Ф. Теорія права і держави : підручник. Київ : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. С. 329.

³² Михайліна Т.В., Гоцуляк Ю.В. Указ. праця. С. 29.

ТЕМА 3

РОМАНО-ГЕРМАНСЬКА ПРАВОВА СІМ'Я

П л а н

1. Основні етапи розвитку романо-германської правової сім'ї.
2. Особливості сім'ї континентального права.
3. Поняття і види джерел права в романо-германській правовій сім'ї.
4. Зближення правової системи України з романо-германським правом.

Методичні поради

У відповіді на **перше питання** необхідно охарактеризувати основні етапи становлення романо-германської правової сім'ї, ви-током якої вважається римське право, що й «відрізняє цю сім'ю від інших існуючих правових сімей»³³. Формування правової ідеології романо-германської правової сім'ї відбувалося, на думку І.В. Полатайко, в античну добу та у період середньовіччя³⁴. Вітчизняні науковці процес формування спочатку ідеї, а відтак і самої романо-германської системи права поділяють на такі «історичні етапи: 1) період простого права; 2) період формування загального права університетів; 3) період законодавчого права»³⁵. У відповіді необ-хідно розглянути ці етапи: передовсім наголосити на ролі рецепції римського права у формуванні романо-германського права; далі вказати, що саме кодифікація в ХІХ ст. стала ефективним засобом оформлення романо-германського права як цілісної системи; насам-кінець зауважити, що сучасний період в історії романо-германської правової сім'ї (після Другої світової війни і донині) характеризуєть-ся посиленням впливом інтеграційних процесів у Європі. Підсумо-

³³ Бехруз Х. Порівняльне правознавство : підручник. С. 278.

³⁴ Полатайко І.В. Формування правової ідеології романо-германської правової сім'ї в ан-тичну добу та у період середньовіччя. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. 2017. № 3 (15). С. 88–96.

³⁵ Ткаченко В.Д., Погребняк С.П., Лук'янов Д.В. Порівняльне правознавство. С. 82.

вуючи, варто погодитися із твердженням В.В. Колодяжної про те, що «становлення романо-германської правової системи – це складний процес³⁶, який триває і нині.

Друге питання передбачає аналіз особливостей сім'ї континентального права (ця назва зумовлена тим, що вона сформувалася на території континентальної Європи). Доволі докладно вони висвітлені у навчальній літературі³⁷ та окремих публікаціях³⁸. Водночас варто зауважити, що правові системи різних країн романо-германської сім'ї можуть і суттєво відрізнятися одна від одної. Тому практично всі компаративісти пропонують поділяти її на підгрупи або підсім'ї. За спостереженням Ю. Цвєткової, більшість із них (Р. Давид, К. Цвайгерт і Х. Кьотц, О.Ф. Скакун та ін.) виділяють групи романських та германських держав. Деякі дослідники (А. Есмен, Г. Сюзер-Холл, Д. Вігмор) виділяють окремо слов'янську або руську підсім'ю. Дослідниця пропонує авторський варіант поділу романо-германської сім'ї на північно-західну, південно-західну та східно-європейську підсім'ї³⁹. Варто розглянути наведені вище підходи, зосередивши увагу на критеріях, які використовуються для поділу романо-германської сім'ї на підсім'ї та на особливостях останніх.

Відповідаючи на **третє питання**, слід наголосити, що основним джерелом права в романо-германській правовій сім'ї виступає нормативно-правовий акт, серед яких конституція і конституційні закони мають особливий статус⁴⁰. Важливе місце у системі джерел

³⁶ Колодяжна В.В. Історія формування та сучасний стан романо-германської правової сім'ї. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2013. № 1. С. 52.

³⁷ Бехруз Х. Порівняльне правознавство. С. 288–291; Голяк Л.В., Мацко А.С., Тюріна О.В. Порівняльне правознавство. С. 19–25; Ткаченко В.Д., Погребняк С.П., Лук'янов Д.В. Порівняльне правознавство. С. 49–51.

³⁸ Шаганенко В.П. Особливості системи права у романо-германській правовій сім'ї. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: юриспруденція*. 2013. № 6–1. Т. 1. С. 88–91.

³⁹ Цвєткова Ю. До питання про поділ романо-германської правової сім'ї на підсім'ї. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2011. Вип. 86. С. 61–63.

⁴⁰ Бехруз Х. Порівняльне правознавство. С. 292–293.

права посідають кодекси⁴¹. Розглядаючи питання про статус кодексів у романо-германському праві, колектив авторів підручника «Порівняльне правознавство» зазначає, що «юридично кодекси не мають пріоритету порівняно з поточними законами (крім випадків, коли законодавець прямо не передбачив інше в тексті кодексу). Проте традиційно кодекси серед юристів мають підвищений авторитет. Це пояснюється низкою їх характерних рис»⁴², котрі підлягають аналізу.

Далі необхідно відзначити, що загалом нині в романо-германському праві «дедалі більшого значення набуває друга група джерел права, таких як судова практика і звичаї»⁴³. Варто розглянути ці джерела, опираючись на результати досліджень сучасних вітчизняних науковців⁴⁴. Обговоренню також підлягає питання про роль правової доктрини як джерела права у романо-германській правовій сім'ї⁴⁵.

Четверте питання присвячене правовій системі України. Передовсім доцільно проаналізувати її генезис, коротко охарактеризувавши основні етапи її становлення від найдавніших часів до сьогодення (див. статтю Т.О. Чепульченко, А.І. Гребенчук⁴⁶). Більш докладно необхідно дослідити сучасний стан правової системи

⁴¹ Риженко Ю.М. Система права у структурі романо-германської правової сім'ї. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 4. С. 81. URL: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2009_4/79.pdf.

⁴² Ткаченко В.Д., Погребняк С.П., Лук'янов Д.В. Порівняльне правознавство. С. 93–94.

⁴³ Голяк Л.В., Мацко А.С., Тюріна О.В. Порівняльне правознавство. С. 22.

⁴⁴ Сікорський О.П., Зільник А.Ю. Судовий прецедент у країнах романо-германської правової сім'ї. *Портал наукових часописів ЦДЮ ім. В. Винниченка. «Наукові записки. Серія: Право»*. URL: <https://www.cuspu.edu.ua/ua/nz-pravo-arhiv/586-general-information/naukovi-chasopysy-tdpu/naukovi-chasopysy-pravo/publikatsii/10729>; Щербина О.Є., Мельник О.Г. Правовий звичай як джерело романо-германського права. *Молодь – аграрній науці і виробництву. Актуальні питання розвитку аграрного та земельного права: національний і міжнародний вимір*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти (БНАУ, 19 травня 2022 р.). Біла Церква, 2022. С. 62–63. URL: <http://rep.btsau.edu.ua/handle/BNAU/7716>.

⁴⁵ Губанов О.О. Правова доктрина як джерело права в межах романо-германської, англосаксонської та релігійно-традиційної правової сім'ї: порівняльна характеристика. *Право і суспільство*. 2015. № 6. С. 9–14; Сунегін С.О. Правова доктрина як статичний елемент романо-германської правової сім'ї: сутність та значення. *Альманах права*. 2011. Вип. 2. С. 260–263. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/63335>.

⁴⁶ Чепульченко Т.О., Гребенчук А.І. Проблеми формування правової системи України. *Конституційно-правові академічні студії*. 2020. № 1. С. 115–121.

Української держави та визначити її загальні та особливі ознаки, на які, зокрема, вказує у своїй роботі М.І. Мірошніченко⁴⁷. Відтак аналізу підлягають основні напрями розвитку національної правової системи. Більшість дослідників вважають, що правова система України тяжіє до романо-германської правової сім'ї, поступово зближується з нею, але для цього необхідне «наближення української правової культури до європейських зразків: зокрема, утвердження принципів демократії, відповідальності державної влади і зв'язаності її правом, передбачуваності і визначеності державних рішень, незалежності і ефективності судової влади»⁴⁸.

Так само не можна обійти увагою питання, яке порушує К.В. Степаненко, – «про взаємовідносини вітчизняної правової системи з європейським правовим простором у контексті інтеграційних прагнень нашої держави»; при цьому «існує залежність досконалості механізму адаптації законодавства України до законодавства ЄС від скомбінованості національної правової системи, реалізації її елементів, властивих як романо-германському, так і англосаксонському праву»⁴⁹. Загалом ефективним інструментом у реформуванні правової системи України визнається правова акультурація (О.Ю. Тарабукін⁵⁰). Низку важливих кроків щодо розвитку правової системи України пропонують й інші дослідники⁵¹, крім того, здобувач може запропонувати власні шляхи розв'язання проблем, які виникають у процесі становлення й удосконалення правової системи незалежної України.

⁴⁷ Мірошніченко М.І. Поняття «правова система України» у співвідношенні із категорією «правова система» в контексті генезисної структури правових систем. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 4. С. 24–27. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2015/6.pdf.

⁴⁸ Ткаченко В.Д., Погребняк С.П., Лук'янов Д.В. Порівняльне правознавство. С. 46.

⁴⁹ Степаненко К.В. Правова система України: вітчизняна правова традиція та проблеми трансформації. *Проблеми законності*. 2018. Вип. 140. С. 32.

⁵⁰ Тарабукін О.Ю. Правова акультурація у сучасній правовій системі України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2012. Вип. 19. Т. 1. С. 114.

⁵¹ Чепульченко Т.О., Гребенчук А.І. Вказ. праця. С. 119–120.

ТЕМА 4

АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКА ПРАВОВА СІМ'Я

П л а н

1. Основні етапи розвитку й особливості сім'ї загального права.
2. Джерела загального права.
3. Особливості правової системи США.

Методичні поради

Відповідь на **перше питання** варто почати з того, що для позначення англо-американської правової сім'ї у компаративістиці використовуються й інші терміни: «сім'я прецедентного права», «сім'я загального права» (Х. Бехруз⁵²), «англо-саксонська правова сім'я» (Н.М. Оніщенко⁵³), тому важливо з'ясувати, чи є між ними суттєві семантичні розбіжності. Крім того, необхідно вказати, що історично першим сформувалося англійське загальне право та охарактеризувати етапи його становлення⁵⁴. Варто звернути увагу на періодизацію, яку пропонують Ф.П. Шульженко та М.В. Маркарян, виокремлюючи сучасний період розвитку англійського права, який «розпочався з часу вступу Великої Британії до Європейського Союзу (22.01.1972 р.) і тривав до моменту проведення референдуму про вихід зі складу ЄС (23.06.2016 р.)»⁵⁵. Необхідно також урахувати, які зміни в загальному праві відбуваються у зв'язку з виходом Великої Британії з ЄС, про що йде мова у дослідженні Т.І. Гуменюк⁵⁶.

⁵² Бехруз Х. Порівняльне правознавство. С. 316–317.

⁵³ Оніщенко Н.М. Правова система: проблеми теорії. Київ: Ін-т держави і права імені В.М. Корецького, 2002. С. 110.

⁵⁴ Бехруз Х. Порівняльне правознавство. С. 318–322.

⁵⁵ Шульженко Ф.П., Маркарян М.В. Еволюція англійського права: історико-правовий дискурс. *Правове регулювання економіки*. 2018. № 17. С. 31–37.

⁵⁶ Гуменюк Т.І. Дивергенція романо-германської та англо-американської правових сімей на прикладі брекзиту. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. 2020. № 10 (22). С. 144–153.

Особливості сім'ї загального права доволі ґрунтовно висвітлені у навчальній літературі⁵⁷, відповідно треба назвати й охарактеризувати ці особливості.

У відповіді на **друге питання** необхідно визначити систему джерел загального права, серед яких домінує правовий прецедент. Для його характеристики варто опрацювати матеріал, який міститься у навчальній літературі⁵⁸ та окремих наукових публікаціях⁵⁹. Треба врахувати думку відомого вітчизняного компаративіста Х. Бехруза про те, що «необхідно подолати спрощене, примітивне розуміння прецедентної права, коли його суть і значення зводяться лише до тієї обставини, що будь-яке рішення суду стає прецедентом при розгляді аналогічних справ і тому набуває нормативного характеру. Тим часом обов'язковим для застосування надалі при розгляді аналогічних справ є не саме по собі судові рішення, що відбулося, а закладений у ньому принцип, ідея, правові мотиви рішення»⁶⁰.

Іншим важливим джерелом англійського права визнається статутне право – закони та підзаконні нормативно-правові акти, при цьому, як вважає Т.І. Гуменюк, «сучасне статутне право у Великобританії є фактичним віддзеркаленням загального права, тобто тих правил і норм, які вже були застосовані на практиці та деталізовані/підтверджені судами»⁶¹, що уможливлює висновок про еволюцію англійської правової системи через взаємодію загального та статутного права.

Аналізу підлягають і такі джерела права, як правовий звичай, що досі виконує важливу роль у регулюванні окремих сфер правового життя Великобританії, правова доктрина, розум.

⁵⁷ Бехруз Х. Порівняльне правознавство. С. 323–326; Голяк Л.В., Мацко А.С., Тюріна О.В. Порівняльне правознавство. С. 31–35; Ткаченко В.Д., Погребняк С.П., Лук'янов Д.В. Порівняльне правознавство. С. 111–114;

⁵⁸ Бехруз Х. Порівняльне правознавство. С. 327–328; Ткаченко В.Д., Погребняк С.П., Лук'янов Д.В. Порівняльне правознавство. С. 141–150.

⁵⁹ Мідзяновська В.В. Прецедент як джерело права в англо-саксонській правовій системі. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2005. № 12. С.78–85.

⁶⁰ Бехруз Х. Порівняльне правознавство. С. 327.

⁶¹ Гуменюк Т.І. Указ. праця. С. 149.

Розгляд **третього питання** передбачає характеристику особливостей правової системи США. Найперше треба розглянути історію її формування, сучасний стан і специфіку американського прецедентного права. Ключовим для аналізу правової системи США є твердження, що «за походженням північно-американське право тісно пов'язане з англійським загальним правом і водночас не є його абсолютною копією»⁶². Відмінності між ними можна пояснити, зокрема, тим, що «американське право пройшло більш ніж двохсотрічний шлях самостійного розвитку, в процесі якого запозичені англійські правові інститути зазнали істотних змін. Унаслідок цього в США склалася нова правова система, специфіка якої визначилася федеральним устроєм держави, наявністю писаних конституцій, а також особливостями соціально-економічного і політичного розвитку»⁶³.

Сучасний стан правової системи США має бути охарактеризований з урахуванням особливостей, на які вказують А.Р. Флорія та А.С. Лісна⁶⁴, більш докладно ці особливості висвітлені у підручнику «Порівняльне правознавство»⁶⁵. Розглядаючи джерела американського права, доцільно звернути увагу на те, що «судовий прецедент творить Верховний Суд федерації та верховні суди окремих штатів, при цьому вони не вважають себе зв'язаними своїми ж рішеннями; і відповідно можуть відкинути будь-який прецедент як ретроспективно, так і в майбутньому»⁶⁶. На специфіці статутного права США акцентують Н.В. Камінська та М.П. Гусяк: «воно поділяється на федеральне та право штатів і в широкому розумінні охоплює Конституцію США, акти Конгресу, федеральні підзаконні акти, конституції штатів, закони штатів, акти органів виконавчої

⁶² Бондаренко Є.І. Особливості прецедентного права США. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 4. С. 64.

⁶³ Ткаченко В.Д., Погребняк С.П., Лук'янов Д.В. Порівняльне правознавство. С. 172.

⁶⁴ Флорія А.Р., Лісна А.С. Судовий прецедент у правовій системі США. *Право та державне управління*. 2017. № 4 (29). Т. 1. С. 34–35.

⁶⁵ Ткаченко В.Д., Погребняк С.П., Лук'янов Д.В. Порівняльне правознавство. С. 172–177.

⁶⁶ Пильгун Н.В. До питання про історію формування американської правової системи. *Юридичний вісник*. 2018. № 4 (49). С. 76.

влади штатів та акти органів місцевого самоврядування»⁶⁷. Насамкінець варто зауважити, що серед джерел американського права є також звичаї (корінного населення та іммігрантів), які досить часто враховуються при регулюванні певних суспільних відносин.

ТЕМА 5

РЕЛІГІЙНІ І ТРАДИЦІЙНІ ПРАВОВІ СИСТЕМИ

П л а н

1. Поняття, види та особливості правових систем релігійного типу.
2. Традиційна правова сім'я: поняття, типи.

Методичні поради

Перше питання присвячене особливому виду правової сім'ї, а саме сім'ї релігійного права. Цим терміном позначаються правові системи, в яких «роль і ступінь впливу релігійного чинника ... був і є не просто помітним, а визначальним»⁶⁸. У компаративістиці відсутня єдність щодо виокремлення та класифікації систем релігійного права. Так, Р. Давид та К. Цвайгерт і Х. Кьотц визначають лише дві системи релігійного права: мусульманське (ісламське) та індуське. Натомість авторський колектив підручника з порівняльного правознавства (за ред. В.Д. Ткаченка) вважає, що релігійна правова сім'я поєднує чотири правові системи – мусульманського, індуського, іудейського й канонічного права⁶⁹. Оригінальну типологію пропонує Д.О. Вовк, виокремлюючи: «1) правові системи країн розвинених неавраамістичних релігій (буддизм, індуїзм, конфуціанство, даосизм та ін.); 2) дуалістичні правові системи країн

⁶⁷ Камінська Н.В., Гусяк М.П. Статутні джерела в правових системах Великобританії та США. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2020. Вип. 2 (90). С. 35. URL: file:///96-1665-1-10-20200825.pdf.

⁶⁸ Бехруз Х. Порівняльне правознавство. С. 204.

⁶⁹ Ткаченко В.Д., Погребняк С.П., Лук'янов Д.В. Порівняльне правознавство. С. 178.

авраамістичних релігій (іслам, іудаїзм); 3) секуляризовані правові системи християнських країн»⁷⁰.

Відтак варто назвати загальні ознаки правових систем релігійного типу, зокрема, Т.І. Стрибко акцентує на основних: нерозривний зв'язок права з релігією; розуміння права як результату божественного одкровення; персональний характер дії права⁷¹, водночас перелік цих ознак підлягає розширенню.

Далі необхідно дати загальну характеристику систем мусульманського (ісламського), індуського, іудейського (єврейського) й канонічного (християнського) права. Для підготовки відповіді слід використати навчальну літературу⁷² та інші джерела. Зокрема, комплексний порівняльно-правовий аналіз релігійно-правових систем світу містить дослідження Д.В. Лук'янова⁷³. Багато публікацій присвячено системі мусульманського (ісламського) права⁷⁴. Специфіку системи індуського права висвітлюють Н.В. Пильгун, А.С. Ципан⁷⁵, Г.О. Саміло⁷⁶. У роботі М.Т. Гартман акцентовано на специфічних властивостях, виокремлено з-поміж єврейську пра-

⁷⁰ Вовк Д.О. Право і релігія: загальнотеоретичні проблеми співвідношення : монографія. Харків : Право, 2009. С. 151.

⁷¹ Стрибко Т.І. Вплив глобалізації на релігійно-правову систему сучасності. *Сучасні тенденції розвитку законодавства України в контексті проведення державних реформ* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 04 березня 2021 р.). С. 278. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/18427>.

⁷² Бехруз Х. Порівняльне правознавство. С. 206–275; Ткаченко В.Д., Погребняк С.П., Лук'янов Д.В. Порівняльне правознавство. С. 180–234.

⁷³ Лук'янов Д.В. Релігійні правові системи в сучасному світі : монографія. Харків : Право, 2015. 352 с.

⁷⁴ Войтович Х.М. Поняття «шаріат» та «фікх» та їх співвідношення у мусульманському праві. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2010. № 3. С. 43–50; Галюк С.Є. Порівняльно-правова характеристика джерел сучасного мусульманського права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2009. 19 с.; Кушніренко В.О. Шаріат як релігійно-правовий феномен. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». Серія: Політичні науки*. 2002. Т. 20. С. 4–9; Легка О.В. Специфіка сім'ї мусульманського права. *Актуальні проблеми політики*. 2012. Вип. 47. С. 207–213; Логвиненко Б.О. Загальна характеристика системи мусульманського права. *Право і суспільство*. 2012. № 2. С. 15–18; Садовський М. Шаріат і фікх – головні терміни мусульманського права. *Вісник Львівського національного університету. Серія юридична*. 2009. № 49. С. 20–25.

⁷⁵ Пильгун Н.В., Ципан А.С. Виникнення та формування індуського права. *Нове українське право*. 2022. Вип. 2. С. 197–203.

⁷⁶ Саміло Г.О. Особливості правової системи сучасної Індії. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2017. № 5. Т. 1. С. 48–49.

вову систему визначено її основні ознаки та сформульовано авторську дефініцію, охарактеризовано історичні етапи її становлення, розвитку та трансформації у правову систему держави Ізраїль⁷⁷. Систему канонічного (християнського права) розглядають І.В. Барчук⁷⁸, С.В. Місевич⁷⁹.

Насамкінець варто обговорити, який вплив здійснюють глобалізаційні процеси на системи релігійного права та як вони взаємодіють з іншими правовими системами сучасності.

Відповідь на **друге питання** варто почати з того, що сім'я традиційного права «поділяється на два підтипи правових систем – держав Далекого Сходу і країн Африки. До далекосхідної підсистеми належать насамперед правові системи Китаю і Японії, а також деяких інших країн, що розвивалися під їх впливом, – Монголії, Кореї, Малайзії, Індонезії, Бірми. До другої підсистеми належать понад 40 держав, розташованих на африканському континенті, і Мадагаскар»⁸⁰. Кожна з цих підсистем характеризується своїми особливостями, тому варто їх розглянути докладніше.

Так, далекосхідні правові системи вирізняються морально-етичним підходом до регулювання суспільних відносин, основою якого виступають конфуціанські філософські переконання та конфуціанська мораль. У дослідженні Т.Г. Каткової виокремлені загальні та особливі риси правових систем Східної Азії. До перших належать традиціоналізм, консервативність, прагнення до гармонії. Особливими вважаються дуалізм публічно-правової і приватноправової сфери; здатність до збереження власних правових традицій в умовах модернізації правової системи; важлива роль практики примирення у конфліктних ситуаціях; домінування інтересів суспіль-

⁷⁷ Гартман М.Т. Генезис єврейської правової системи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Ужгород, 2017. 226 с.

⁷⁸ Барчук І.В. Специфіка джерел канонічного права Східної християнської церкви. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. Вип. 1 (4). С. 7–17.

⁷⁹ Місевич С.В. Джерела канонічного права (теоретико-правовий аналіз) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Одеська національна юридична академія. Одеса, 2005. 21 с.

⁸⁰ Ткаченко В.Д., Погребняк С.П., Лук'янов Д.В. Порівняльне правознавство. С. 235.

ства та держави над правами людини⁸¹. Основними у цій підгрупі є правові системи Китаю та Японії. Сучасне право Китайської Народної Республіки досліджує Лінь Чан Бін⁸², а в статті М.А. Вороніної розглядається феномен правової системи Японії⁸³.

Для аналізу правових систем африканських держав варто врахувати результати дослідження Г.О. Саміло, що виявляє їх специфіку: на сучасному етапі ці правові системи «являють собою сумбур корінних звичаїв і традицій, релігійних норм, нав'язаних метрополіями законів, з якими вони прийшли до незалежності»⁸⁴. У кінцевому підсумку дослідниця називає їх змішаними правовими системами⁸⁵, з чим варто погодитися, обґрунтувавши це твердження.

⁸¹ Каткова Т.Г. Особливості правових традицій Східної Азії. *Право і суспільство*. 2016. № 6. Ч. 2. С. 12.

⁸² Лінь Чан Бін. Традиційні концепції праворозуміння як підґрунтя сучасного права Китайської Народної Республіки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: юриспруденція*. 2015. № 17. Т. 1. С. 35–38.

⁸³ Вороніна М.А. Феномен японської правової системи. Характеристика та особливості. *Право та інноваційне суспільство*. 2016. № 1 (6). С. 81–89.

⁸⁴ Саміло Г.О. Особливості правових систем сучасних африканських держав. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 1. С. 21.

⁸⁵ Там само. С. 23.

ЛІТЕРАТУРА

Основна (до усіх тем)

1. Бехруз Х. Порівняльне правознавство : підручник. Одеса : Фенікс, 2009. 464 с.
2. Бойко І.С. Порівняльне правознавство : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. за напрямом підготовки «Право». Одеса : ОНМА, 2008. 116 с.
3. Видатні компаративісти: Творчий шлях, ідеї, праці / О.В. Кресін (кер. авт. кол.) та ін. Київ : Логос, 2007. 144 с.
4. Голяк Л.В., Мацко А.С., Тюріна О.В. Порівняльне правознавство : курс лекцій. Київ : МАУП, 2004. 200 с.
5. Дмитрієв А.І., Шепель А.О. Порівняльне правознавство : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / відп. ред. В.Н. Денисов. Київ : Юстиніан, 2003. 184 с.
6. Основні правові системи світу : навч. посіб. / В.Д. Гапотій, О.Л. Жильцов, Г.І. Воржевітіна. Мелітополь : ФОП Однорог Т.В., 2019. 279 с.
7. Петришин О.В., Зінченко О.В. Правова карта сучасного світу : навч. посіб. для студентів-магістрів юрид. вищ. навч. закл. і ф-тів. Харків : Право, 2018. 508 с.
8. Петришин О.В. Порівняльне правознавство : хрестоматія для юрид. вищ. навч. закл. і ф-тів : навч. посіб. Харків : Право, 2016. 1024 с.
9. Погрібний О.О., Погрібний І.М., Волошенюк О.В. та ін. Порівняльне правознавство : навч. посібник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АПрН України О.Н. Ярмиша. Харків : Вид-во Харківського нац. ун-ту внутр. справ, 2006. 298 с.
10. Порівняльне правознавство : підручник / за заг. ред. О. Петришина. Харків : Право, 2012. 272 с.
11. Ткаченко В.Д., Погребняк С.П., Лук'янов Д.В. Порівняльне правознавство : підручник для студ. юрид. спец. Харків : Право, 2003. 274 с.

Додаткова

До теми 1

1. Бехруз Х. Порівняльне правознавство: сучасні грані досліджень. *Порівняльне правознавство*. 2013. № 1–2. С. 278–285.
2. Дамірлі М. Система порівняльного правознавства як комплексної науки. *Порівняльне правознавство*. 2013. № 1–2. С. 255–265.
3. Закірова С.Г. Досвід і перспективи викладання юридичної компаративістики у світі та Україні. *Історико-політичні студії*. 2016. № 2. С. 77–84.
4. Карпічков В.О. Еволюція юридичної компаративістики в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Т. 1. № 3 (28). С. 24–32. DOI: [https://doi.org/10.32837/pyuv.v1i3\(28\).314](https://doi.org/10.32837/pyuv.v1i3(28).314).
5. Ковалишин О. Правові запозичення: pro et contra. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 1. С. 42–47.
6. Кресін О. Порівняльне правознавство: історична ретроспектива і нові виклики. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 4. С. 108–114.
7. Кресін О. Стан і перспективи розвитку порівняльного правознавства. *Політичний менеджмент*. 2010. № 2. С. 189–190.
8. Лесяк Н., Коваль І. Предмет юридичної компаративістики та проблеми визначення дефініцій. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2020. № 3 (27). С. 82–86. DOI: <http://doi.org/10.23939/law2020.27.082>.
9. Мудриєвська Л. Значення порівняльного правознавства у становленні позитивістських поглядів Ф.В. Тарановського. *Порівняльне правознавство*. 2013. № 1–2. С. 357–361.
10. Ситар І.М. Природа порівняльного правознавства. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. Вип. 10. С. 310–313.
11. Ситар І.М. Місце порівняльного правознавства в системі юридичних та соціальних наук. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2012. № 4. С. 74–77.

12. Сучасні проблеми порівняльного правознавства : зб. наук. пр. / за ред. Ю.С. Шемшученка, Я.В. Лазура ; упор.: О.В. Кресін, М.В. Савчин. Ужгород – Київ : Вид-во «Говерла», 2015. 218 с.

13. Тюріна О.В. Значення історії порівняльного правознавства як напряму наукових досліджень. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2015. № 1 (34). С. 41–44.

До теми 2

1. Зіменко О.В. Система права та правова система: поняття та особливості співвідношення. *Вісник Запорізького національного університету*. 2011. № 4. С. 27–34.

2. Ісаков В.В. Система права і правова система: історико-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 2. С. 12–16. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2015/3.pdf.

3. Лук'янов Д. Правова система як предмет порівняльно-правових досліджень: характеристика за теорією систем. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 2 (81). С. 27–35.

4. Луць Л. Структура правової системи суспільства: загально-теоретичні аспекти. *Право України*. 2002. № 9. С. 7–12.

5. Луць Л.А. Типологізація сучасних правових систем світу : відкрита лекція. Київ, Сімферополь : Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України ; Видавництво «Логос», 2007. Серія науково-методичних видань «Академія порівняльного правознавства». Вип. 3. 23 с.

6. Марущак О.А., Шванська А.О. Особливості визначення сутності та співвідношення правової системи та правової сім'ї. *Право і суспільство*. 2017. № 6. Ч. 2. С. 29–34.

7. Мірошніченко М.І. Відношення понять «система права» та «правова система» (синергетичний аналіз). *Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. Правознавство*. 2003. Вип. 187. С. 34–35.

8. Міхайліна Т.В., Гоцуляк Ю.В. Типологізація правових сімей: переосмислення класифікаційних критеріїв та видового складу.

Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. 2021. Вип. 63. С. 27–31.

9. Оніщенко Н.М. Правова система як об'єкт пізнання загально-нотеоретичної юриспруденції : лекція. *Право України.* 2012. № 1–2. С. 258–272.

10. Самокиш І.В. Правові системи сучасності: дискусійні положення. *Юридичний бюлетень.* 2018. Вип. 6. С. 30–36.

11. Ситар І.М. Акультурація у праві (теоретичні, культурологічні та антропологічні аспекти). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2015. Вип. 31. Т. 1. С. 164–169.

12. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : підручник. Київ : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. 320 с.

13. Харитонов Є.О. Харитонova О.І. Правова адаптація як вид взаємодії правових систем. *Правова держава.* 2016. Вип. 27. С. 454–461.

14. Хаустова М. Проблеми класифікації правових систем. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2014. № 2 (77). С. 53–65.

15. Шелестов К.О. Домінуюче праворозуміння у функціонуванні правових систем : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Одеса, 2010. 25 с.

16. Шелестов К.О. Методологічні вимоги до вивчення правової карти світу. *Актуальні проблеми держави і права.* 2009. Вип. 45. С. 229–233.

До теми 3

1. Акт проголошення незалежності України від 24.08.1991. *Відомості Верховної Ради України.* 1991. № 38.

2. Губанов О.О. Правова доктрина як джерело права в межах романо-германської, англосаксонської та релігійно-традиційної правової сім'ї: порівняльна характеристика. *Право і суспільство.* 2015. № 6. С. 9–14.

3. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31.

4. Дуда С.М. Структура романо-германської правової сім'ї. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. Вип. 11. С. 183–186.

5. Жак А.С. Порівняльно-правовий аналіз джерел (форм) права романо-германської правової системи та англосаксонської правової сім'ї. *Juris Europensis Scientia*. 2020. Вип. 2. С. 97–102.

6. Задорожний Ю.А. Витоки формування принципів права романо-германської правової сім'ї. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2008. № 2. С. 71–74.

7. Зварич Р.В. Утілення регулятивної функції права в рамках романо-германської правової сім'ї. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 6. Т. 1. С. 9–14.

8. Колодяжна В.В. Історія формування та сучасний стан романо-германської правової сім'ї. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2013. № 1. С. 46–53.

9. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

10. Луць Л.А. Типологізація сучасних правових систем світу : відкрита лекція. Київ, Сімферополь : Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України; Видавництво «Логос», 2007. Серія науково-методичних видань «Академія порівняльного правознавства». Вип. 3. 23 с.

11. Мірошніченко М.І. Генезис правової системи України: теоретико-методологічний аспект : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2012. 431 с.

12. Мірошніченко М.І. Поняття «правова система України» у співвідношенні із категорією «правова система» в контексті генезисної структури правових систем. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 4. С. 24–27. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2015/6.pdf.

13. Полатайко І.В. Формування правової ідеології романо-германської правової сім'ї в античну добу та у період середньовіччя. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. 2017. № 3 (15). С. 88–96.

14. Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. Харків : Право, 2008. Т. 1: Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / за ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. 728 с.

15. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18.03.2004. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1629-15>.

16. Про правонаступництво України : Закон від 12.09.1991. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 46.

18. Риженко Ю.М. Система права у структурі романо-германської правової сім'ї. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 4. С. 79–85. URL: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2009_4/79.pdf.

19. Ситар І.М., Чорнобай О.Л. Романо-германська правова сім'я: гносеологічні та теоретичні аспекти : навч. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2009. 168 с.

20. Сікорський О.П., Зільник А.Ю. Судовий прецедент у країнах романо-германської правової сім'ї. *Портал наукових часописів ЦДУ ім. В. Винниченка. «Наукові записки. Серія: Право»*. URL: <https://www.cuspu.edu.ua/ua/nz-pravo-arhiv/586-general-information/naukovi-chasopysy-tdpu/naukovi-chasopysy-pravo/publikatsii/10729>.

21. Степаненко К.В. Правова система України: вітчизняна правова традиція та проблеми трансформації. *Проблеми законності*. 2018. Вип. 140. С. 26–34.

22. Сунегін С.О. Правова доктрина як статичний елемент романо-германської правової сім'ї: сутність та значення. *Альманах права*. 2011. Вип. 2. С. 260–263. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/63335>.

23. Тарабукін О.Ю. Правова акультурація у сучасній правовій системі України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2012. Вип. 19. Т. 1. С. 111–114.

24. Цветкова Ю. До питання про поділ романо-германської правової сім'ї на підсім'ї. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2011. Вип. 86. С. 61–63.

25. Чепульченко Т.О., Гребенчук А.І. Проблеми формування правової системи України. *Конституційно-правові академічні студії*. 2020. № 1. С. 115–121.

26. Шаганенко В.П. Особливості системи права у романо-германській правовій сім'ї. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: юриспруденція*. 2013. № 6–1. Т. 1. С. 88–91.

27. Щербина О.Є., Мельник О.Г. Правовий звичай як джерело романо-германського права *Молодь – аграрній науці і виробництву. Актуальні питання розвитку аграрного та земельного права: національний і міжнародний вимір* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти (БНАУ, 19 травня 2022 р.). Біла Церква, 2022. С. 62–63. URL: <http://rep.btsau.edu.ua/handle/BNAU/7716>.

До теми 4

1. Бондаренко Є.І. Особливості прецедентного права США. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 4. С. 65–68.

2. Гуменюк Т.І. Дивергенція романо-германської та англо-американської правових сімей на прикладі брекзиту. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. 2020. № 10 (22). С. 144–153.

3. Зварич Р.В. Регулятивна функція права в країнах англо-американської правової сім'ї. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: юриспруденція*. 2018. № 36. Т. 1. С. 13–17.

4. Камінська Н.В., Гусяк М.П. Статутні джерела в правових системах Великобританії та США. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідо-*

ренка. 2020. Вип. 2 (90). С. 26–39. URL: <file:///96-1665-1-10-20200825.pdf>.

5. Корнелюк Ю., Кратко Т. Особливості становлення та розвитку англо-американської правової системи. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2020. № 4 (28). С. 69–76.

6. Котенко О.А. До питання про сутність, значення та «дієвість» джерел права в англосаксонській правовій системі. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 3. С. 52–56.

7. Луць Л.А. Типологізація сучасних правових систем світу : відкрита лекція. Київ, Сімферополь : Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України; Видавництво «Логос», 2007. Серія науково-методичних видань «Академія порівняльного правознавства». Вип. 3. 23 с.

8. Мідзяновська В.В. Прецедент як джерело права в англосаксонській правовій системі. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2005. № 12. С. 78–85.

9. Пильгун Н.В. До питання про історію формування американської правової системи. *Юридичний вісник*. 2018. № 4 (49). С. 74–80.

10. Русавська О.О. Правова сім'я загального права: генеза та специфіка. *Правове життя сучасної України : у 3 т. : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.)* / відп. ред. М.Р. Аракелян. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 1. С. 133–136.

11. Ситар І.М. Загальнотеоретична характеристика англо-американської правової сім'ї та права Британської співдружності (British Commonwealth) : навч. посіб. Львів : Західноукраїнський консалтинг центр, 2012. 260 с.

12. Шульженко Ф.П., Маркарян М.В. Еволюція англійського права: історико-правовий дискурс. *Правове регулювання економіки*. 2018. № 17. С. 29–39.

13. Флоря А.Р., Лісна А.С. Судовий прецедент у правовій системі США. *Право та державне управління*. 2017. № 4 (29). Т. 1. С. 33–37.

До теми 5

1. Барчук І.В. Специфіка джерел канонічного права Східної християнської церкви. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. Вип. 1 (4). С. 7–17.

2. Вовк Д.О. Право і релігія: загальнотеоретичні проблеми співвідношення : монографія. Харків : Право, 2009. 224 с.

3. Войтович Х.М. Поняття «шаріат» та «фікх» та їх співвідношення у мусульманському праві. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2010. № 3. С. 43–50.

4. Вороніна М.А. Феномен японської правової системи. Характеристика та особливості. *Право та інноваційне суспільство*. 2016. № 1 (6). С. 81–89.

5. Галюк С.Є. Порівняльно-правова характеристика джерел сучасного мусульманського права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2009. 19 с.

6. Гартман М. Проблеми розуміння єврейської правової системи та основні її ознаки. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 9. С. 109–115.

7. Гартман М.Т. Генезис єврейської правової системи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Ужгород, 2017. 226 с.

8. Каткова Т.Г. Особливості правових традицій Східної Азії. *Право і суспільство*. 2016. № 6. Ч. 2. С. 9–13.

9. Кушніренко В.О. Шаріат як релігійно-правовий феномен. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. Серія: Політичні науки. 2002. Т. 20. С. 4–9.

10. Легка О.В. Специфіка сім'ї мусульманського права. *Актуальні проблеми політики*. 2012. Вип. 47. С. 207–213.

11. Лінь Чан Бін Традиційні концепції праворозуміння як підґрунтя сучасного права Китайської Народної Республіки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: юриспруденція*. 2015. № 17. Т. 1. С. 35–38.

12. Логвиненко Б.О. Загальна характеристика системи мусульманського права. *Право і суспільство*. 2012. № 2. С. 15–18.

13. Лубський В.І., Борис В.Д. Мусульманське право : навч. посіб. для студентів факультетів юридичного, міжнародного права, міжнародних відносин, міжнародних економічних відносин, політології та філософського. Київ : Вілбор, 1997. 480 с.

14. Лук'янов Д.В. Релігійні правові системи в сучасному світі : монографія. Харків : Право, 2015. 352 с.

15. Львова О.Л. Мусульманська правова система. *Порівняльне правознавство* (правові системи світу) / за заг. ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. Київ : Парламентське вид-во, 2008. С. 243–309.

16. Міма І.В. Іудейське право. *Порівняльне правознавство* (правові системи світу) / за заг. ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. Київ : Парламентське вид-во, 2008. С. 330–370.

17. Міхайліна Т.В. Релігійно-традиційний тип правових систем у контексті мононорматики. *Матеріали наукової конференції професорсько-викладацького складу, наукових працівників і здобувачів наукового ступеня за підсумками науково-дослідної роботи за період 2019–2020 рр. (квітень-травень 2021 р.)*. Вінниця : Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2021. С. 78–79.

18. Олійник О. Особливості юдейської правової системи: поєднання релігійних та національних початків. *Питання сходознавства в Україні* : тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (квітень 2021). Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2021. URL: https://www.researchgate.net/publication/350783664_Osoblivosti_iudejskoi_pravovoi_sistemi_poednanna_religijnih_ta_nacionalnih_nacal.

19. Пильгун Н.В., Ципан А.С. Виникнення та формування індуського права. *Нове українське право*. 2022. Вип. 2. С. 197–203.

20. Письменна О.П. Історико-теоретична характеристика релігійних та традиційних правових сімей. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2018. Вип. 49. Т. 1. С. 30–35.

21. Піх Ю.А. Загальна характеристика секуляризації і десекуляризації правових систем релігійного типу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2017. 226 с.

22. Місевич С.В. Джерела канонічного права (теоретико-правовий аналіз) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Одеська національна юридична академія. Одеса, 2005. 21 с.

23. Садовський М. Шаріат і фікх – головні терміни мусульманського права. *Вісник Львівського національного університету. Серія юридична*. 2009. № 49. С. 20–25.

24. Саміло Г.О. Особливості правових систем сучасних африканських держав. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 1. С. 21–23.

25. Саміло Г.О. Особливості правової системи сучасної Індії. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2017. № 5. Т. 1. С. 48–49.

26. Стрибко Т.І. Вплив глобалізації на релігійно-правову систему сучасності. *Сучасні тенденції розвитку законодавства України в контексті проведення державних реформ : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 04 березня 2021 р.)*. С. 277–280. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/18427>.

27. Хаустова М.Г., Юхименко Д.С. Ісламська правова сім'я як одна з провідних правових сімей світу. головні терміни мусульманського права – «шаріат» та «фікх». *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 1. С. 76–79.

28. Чепульченко Т.О. Особливості правового регулювання в країнах релігійного права. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2014. № 1 (21). С. 115–120.

ДЛЯ НОТАТОК

[illegible]

Електронне навчально-методичне видання

Олександра Проць

ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОЗНАВСТВО

**Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка**

Редактор

Ірина Невмержицька

Технічний редактор

Лужецька Ольга

Коректор

Артимко Ірина

Здано до набору 04.05.2023 р. Формат 60x90/16. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 2,25. Зам. 45.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.
(Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників та розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 5140
від 01.07.2016 р.). 82100, Дрогобич, вул. Івана Франка, 24, к. 31.